

„HATÁRTALAN” STRATÉGIÁK ÉS VÁLTOZÓ FALU- VÁROS VISZONYRENDSZER: A SZUBURBANIZÁCIÓS FOLYAMATOK MOZGATÓRUGÓI A MAGYAR-ROMÁN HATÁRTÉRSÉGBEN

NAGY ERIKA

‘BORDERLESS’ STRATEGIES AND CHANGING RURAL-URBAN RELATIONSHIPS: THE DRIVERS OF SUBURBANISATION IN THE HUNGARIAN-ROMANIAN BORDER REGION

The financial and economic crisis that deepened socio-spatial inequalities and hit the “structurally weak” South and East particularly has been discussed in the context of uneven development and imbalanced power relations of the European economic space by political economists since 2009. In this paper, I discuss how local agents react to their perceived “peripheral” position (reinforced by the recent crisis) within hierarchical institutional systems and capital flows by expanding their networked relations – that are contested, imbalanced, culturally (and often, ethnically) defined – beyond the boundaries of the urban region, exploiting the supranational institutional arrangements and cross-border potentials. My findings rest on an extensive field work, such as series of interviews and the review of relevant documents related to socio-spatial processes in the urban region of Oradea. The empirical results suggest that i) new institutional and individual strategies and daily practices were adopted in cross-border urban regions that are nested into various transnational networks; such networks are organised across (linking) various scales and they are sources of knowledge, information, profit and thus, of stability for local agents; ii) the strategies adopted by powerful local agents (their growth alliances) focused on economic produced new socio-spatial inequalities that manifests in changing urban-rural relationships crossing the national border.

1. SZUBURBANIZÁCIÓ EURÓPAI, POSZTSZOCIALISTA, HATÁR MENTI KONTEXTUSBAN: KONCEPCIONÁLIS KERETEK

Az elmúlt hat évben közel tucatnyi közép- és délkelet-európai kis- és középváros vezetőivel készített interjúink és a helyi várostervezőkkel végzett közös munka során¹ a város-vidék viszonyrendszer – amely központi kérdésköre e folyóirat aktuális számá-

¹ Az INTERREG CADSES, illetve a Délkelet-Európa programterületek városainak helyi szakértőivel készített interjúk, illetve a CADSES Hist.Urban és a SEE ViTo projekt keretében szervezett, mintegy tucatnyi műhelyvita eredményeire utalok; ezek a Timár Judittal és Nagy Gáborral (MTA RKK/KRTK, Békéscsaba) folytatott közös munka produktumai.

nak is – ellentmondásossága és e „se veled, se nélküled” kapcsolat lokális, nemzeti és európai szintű meghatározottsága, beágyazottsága sokszor terítékre került. A városok nemzetközi tőkeáramlásokban és hazai (állami) elosztási-igazgatási rendszerekben elfoglalt helyzetét, ennek megváltoztatását szem előtt tartó helyi politikai vezetők, illetve a döntéseket előkészítő technokrata szakértők a környező településeket alapvetően versenytársnak tekintették, és problémaként (veszteségként) értékelték az elővárosokba irányuló kiköltözést, az oda irányuló befektetéseket. Ugyanakkor a helyi tervezési diskurzusokban – tipikusan a posztoszocialista térségben – a környező települések a városi problémák kezelésének, esetleg áthárításának színtereiként is megjelentek, mint a környezetszennyező tevékenységek telephelyei, a spekulatív lakóingatlan-fejlesztések célpontjai, és mint a városrehabilitáció következményeként a központból kiszoruló, kevésbé tehető csoportok „befogadói”². Az együttműködés, a közös fejlesztések ésszerűségét (pl. méretgazdaságossági szempontokat figyelembe vevő szolgáltatásszervezés szükségességét) a városi szereplők belátták. Az együttműködésen alapuló gyakorlatok azonban a fennálló állami (nemzeti) intézményi-szabályozási keretek függvényei, amelyek meghatározzák a jogkörök, feladatok és források elosztását (a kérdésről lásd PÁLNÉ K.I. 2008, 2010; SOMLYÓDINÉ PFEIL E. 2008; TOSICS I. 2008). A falu-város viszonyrendszer a napi gyakorlatok szintjén tehát országonként és helyi viszonyok szerint is meglehetősen színes képet mutat Európában.

A nemzeti szintű politikákhoz kötődő intézményi gyakorlatok sok esetben megkérdőjelezik a falu-város viszonyrendszer kooperációra épülő átalakítását célul kitűző európai területfejlesztési politikák relevanciáját (azok eredményességét) is. A fentebb hivatkozott kutatások során mind a helyi fejlesztéseket meglapozó dokumentumok, mind a városok szakértőinek és/vagy vezetőinek részvételével rendezett műhelyviták arról tanúskodtak, hogy a helyi döntéshozók számára a térségi (regionális) együttműködés szereplői, céljai nehezen megragadhatók ott, ahol ennek nincsenek meg a régóta működő, jól definiált intézményi keretei³ (NAGY E. 2012). A hálózati jellegű, városközi – testvérvárosi, tematikus jellegű, projektekhez kötődő, határ menti – kapcsolatokat a helyi vezetők fontosabbnak (hasznosabbnak) tekintik településüknek a tőkeáramlási rendszereiben történő újrapozicionálása szempontjából.

A nemzeti és európai területfejlesztési dokumentumok alapvetően kezelendő *problémaként* tekintenek a kiteljesedő szuburbanizációs folyamatokra – amelyek az elővárosok funkcionális gazdagodásában, növekvő függetlenségében és a társadalmi elkülö-

² Ez a felfogás magyarországi kutatási terepeinken is felszínre került (Timár J. – Nagy E. 2007).

³ Ezek a városok kivétel nélkül a posztoszocialista térségből (Románia, Szlovénia), illetve centralizált állami intézményrendszerrel jellemezhető országból (Görögország) kerültek ki. A szlovákiai terepen a városkörnyéki együttműködés alapja a jól körülhatárolt, konkrét (turisztikai) fejlesztési terv és az erre épülő közös menedzsment-szervezet (IDM) volt.

nülés új formáinak megjelenésében is megragadhatók, s amelyek „elérték” vidéki városi tereket Európa keleti és nyugati felén is (ÉNYEDI GY. 1996; BURDACK J. – BONTJE, M. 2005; TIMÁR J. 2010; KOVÁCS Z. 2010; BRADE ET AL, 2009; LEETMAA, K. – TAMMARU, T. 2007). Eközben a külső források (befektetések) bevonására összpontosító lokális fejlesztési stratégiák és gyakorlatok megteremtik a városi terek ingatlanpiac-vezérelte átalakításának – így a szuburbanizációnak – a feltételeit. A (szak)politikai célok és a napi lokális intézményi gyakorlatok közötti ellentmondások, konfliktusok, s az azokra adott válaszok szuburbanizációs folyamatokon keresztül történő vizsgálatára a *térbeli dekoncentráció folyamatait a tőke körforgásába ágyazottan értelmező-vizsgáló koncepciókból* (HARVEY, D. 2009; SMITH, A. 1996; TIMÁR J. 1999, 2010) kiindulva vállalkozom e tanulmány keretei között. Ebben a megközelítésben a szakpolitikai (így a várospolitikai) diskurzusok – az azokra épülő, jól definiált csoportérdekeket tükröző beavatkozások – végső soron a gazdasági növekedés fenntartását, a tőkeakkumulációt szolgálják. Tehát az állam változó – beavatkozó helyett szabályozó, kiegyenlítő helyett piaci mechanizmusokat erősítő/támogató – szerepe (BRENNER, N. – THEODORE, N. 2002; LOUGHLIN, J. 2004), az európai (uniós) politikák neoliberalizálódása (PAASI, A. 2001; PECK ET AL. 2009) és a várospolitikák növekedés-orientált „áthangolása” (FAINSTEIN, S. – FAINSTEIN, N. 1987; COCHRANE, A. 2007) egyszerre válasz az európai gazdasági térség lassulására (a tőkeakkumulációs folyamatban elfoglalt helyzetének gyengülésére) és az ebből következő konfliktusokra.

A központilag tervezett-irányított rendszereket piaccal és lokális (regionális) autonómiával felváltó *posztszocialista térség urbanizációs folyamatait* az átmenet során kialakított piaci viszonyok, a globális tőkeáramlások (elsősorban az európai ingatlanpiaci folyamatok), az európai és nemzeti intézményekhez kötődő diskurzusok, valamint a lokális sajátosságok metszetében értelmezhetők. Az itt zajló folyamatok kutatása tehát ropant izgalmas, hiszen a városi terekben egyszerre ragadhatók meg a globalizált piacok, a szupranacionális szervezetek (EU), a nemzeti elosztási-irányítási rendszerek és a lokális társadalmak változó hatalmi viszonyai (ideértve a falu és város kapcsolatát is). Jelen tanulmányban ÉNYEDIHEZ (1996), TIMÁRHOZ (1999, 2010), KOVÁCSHOZ (2010) hasonlóan, a szuburbanizációt a tőkeáramlások és a lokális tereket alakító (különböző léptékekhez kötődő) intézményi gyakorlatok termékének, a kiköltözők döntéseit pedig ezekre adott válaszoknak tekintem. Utóbbiak számos, a modern történelem során formálódott kulturális (nemzeti, helyi, európai, posztszocialista) sajátosságot hordoznak, kereteiket, működési logikájukat, a térbeli-társadalmi folyamatokra adott válaszaikat azonban a piac határozza meg – Európai keleti és nyugati felén is. A térségben zajló szuburbanizációs folyamatok tehát a piac távolról sem azonos súlyú, mozgásterű szereplőnek döntései, konfliktusai eredményként zajlottak/zajlanak. E megközelítés relevanciáját támasztja alá, hogy a szuburbanizációs folyamatok térségbeli kibontakozása

a rendszerváltozás után (TIMÁR J. 1999; KOVÁCS Z. 2006; BORÉN, T – GENTILE, M. 2007; OUREDNICKEK, M. 2007; SZIRMAI V. 2009; BAJMÓCY P. 2006), majd a folyamat lassulása⁴ is (VAIS, D. 2009; GRUBBAUER, M. 2012) az ingatlanpiaci befektetések ciklikus mozgását (HARVEY, D. 2009; SMITH, A. 1996) tükrözik.

A térségben az átmenet éveiben kibontakozó térbeli dekoncentrációs folyamatokról és a válság hatásairól távolról sincs teljes képünk. A szuburbanizációhoz kötődő napi társadalmi gyakorlatok, a folyamatban érintett csoportok, identitások, hatalmi küzdelmek, ezek helyi és térségi sajátosságai, makrotársadalmi összefüggései és történelmi kontextusai csak részben feltártak⁵. E tanulmány két szempontból járul hozzá a témával kapcsolatos tudásuk bővítéséhez.

- Az elővárosi fejlődést sajátos geopolitikai kontextusban, határ menti várostérségben, Nagyváradon és városrégiójában vizsgálom⁶. A válság kirobbanásáig intenzíven zajló, határt átlépő szuburbanizációs folyamat mozgatórugóinak feltárásához egyszerre kell látnunk i) az érintett országon belüli, az államszervezet különböző területi szintjei közötti hatalommegosztás (források/kompetenciák) rendszereit, konfliktusait, azok különböző aspektusait (falú-város, illetve főváros-vidék viszony, regionalizációs folyamatok), ii) a 2004-es és 2007-es EU-bővítéssel lezáruló folyamat (piacosítás, az európai normák és értékek átvétele, intézményesítése) hatását a folyamatban érintett szereplők stratégiáira, iii) és az etnikai-kulturális, illetve a territorialis állam határai közötti eltérésekből adódó lehetőségeket és konfliktusokat. A dekoncentrációs folyamatokat kritikai geopolitikai – a térfolyamatokat alakító intézményi gyakorlatok háttérében álló politikai diskurzusok hatalmi viszonyai-

⁴ A csökkenő kötvényhozamok és banki kamatok, illetve a részvényt piacokat érintő botrányok és visszavételek tipikusan az ingatlanpiacok felé irányítják a befektetők figyelmét. Azonban eközben a bankokat érintő, elsősorban ingatlanpiaci kitettségüket korlátozó szabályozások, továbbá az európai és észak-amerikai bankok válság eredményeként megromlott likviditási helyzete azonban szelektív stratégiák kialakítását ösztönözte: az ingatlanbefektetések a legbiztosabb hozamokat ígérő szektorok és terek felé irányultak, Európán belül a feltörekvő, telítetlen piacok (pl. Oroszország, Bulgária) iroda- és kereskedelmi szegmenseibe, a makrogazdasági szempontból stabil gazdaságok nagyvárosi tereibe, s általában véve, a metropolisz-régiókba. Leértékelődtek a befektetők számára a metropoliszok másodlagos (nem stabilan kiemelkedő hozamot ígérő) terei, és – a luxuskategóriát kivéve – a lakóingatlanok piaca. A 2009 óta tartó válság leértékelte a másodlagos, stabilan magas hozamot nem garantáló tereket és szegmenseket – így a vidéki városok telített kereskedelmiingatlan-piacait, illetve általában a leszakadó térségeket, mint a lakáscélú és ipari-szolgáltató befektetések célpontjait (www.coliers.com; www.loneslanglassalle.com).

⁵ A kérdéstről lásd Borén, T – Gentile, M. (2007) cikkét.

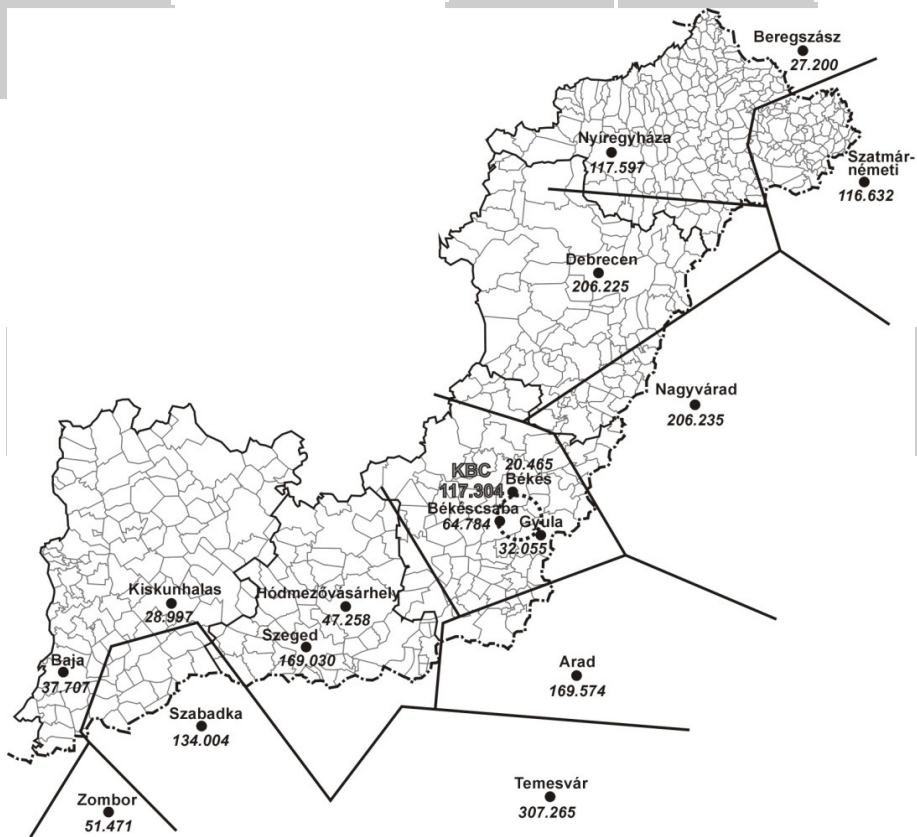
⁶ Az kutatás empirikus eredményei az „Innotárs – Határtalan városrégiók” c. (NFÜ által támogatott) projekt keretében születtek. A kutatás terepei az itt tárgyalt nagyváradi városrégió mellett Sopron, Pozsony, Komárom/Komárno, Kassa, Debrecen, Gyula térségei voltak. A bihari térségben felkeresett települések: Geszt, Körösnagyharsány, Körösújfalú, Zsadány, Ártánd, Bedő, Berettyóújfalú, Biharkeresztes, Bojt, Csökmő, Esztár, Kismarja, Komádi, Körösszakál, Mezőpeterd, Pocsaj, Váncsod, Zsáka.

ból kiinduló – megközelítésben (Ó TUATHAIL, G. – DALBY, S. 1998; PAINTER, J. – JEFFREY, A. 2009) tárgyalom.

- Egyszerre vizsgálom a térségben zajló térfolyamatok strukturális tényezőit (átalakuló geopolitikai helyzetét és tőke mozgásokban betöltött, változó szerepét), illetve a helyi szereplők saját településükről, régiójukról kialakított képét, s az általuk észlelt periféria-helyzetre adott válaszokat. Terjedelmi korlátok miatt részletesen a lokális állam (alapvetően az önkormányzatok) térbeli gyakorlataival foglalkozom részletesebben. Mindezt olyan kontextusban – európai mértékkel mérve középvárosban, Nagyváradon, s annak rurális, szuburbanizáció által „szabdalt” hinterlandjában – ahol a lokális szereplők mozgásterét erősen korlátozza a kollektív fogyasztás rendszereinek átalakítása (az állami politikák neoliberalizálódása) és a tőkeáramlás rendszereiben elfoglalt helyük. Így adalékokkal szolgálok a szuburbanizációs folyamatok (a szereplők körében és azok stratégiáiban megragadható) területi differenciáltságához is (ld. pl. TIMÁR, J. – VÁRADI, M. 2001; BAJMÓCYP. 2006).

A fent említett koncepciókból kiindulva – azokat összekapcsolva – az alábbiakban arra keresem a választ, hogy *az államhatárt átlépő szuburbanizáció milyen módon illeszkedik az önkormányzatoknak – az azokat irányító helyi (politikai) vezetőkhöz – településük észlelt periférikus helyzetének megváltoztatására irányuló stratégiáiba, s ez milyen új függőségi viszonyokat, illetve konfliktusokat eredményez.* Ezek feltárására a nagyváradi városrégióban, alapvetően kvalitatív módszerekre (döntően interjúkra) épülő empirikus kutatási eredmények felhasználásával kerül sor. A falu-város kapcsolatok változó tartalmát és azok tágabb kontextusait a városi vezetőkkel (Nagyvárad), illetve a város kvantitatív módszerekkel, modellekkel meghatározott vonzáskörzetébe tartozó (1., 2. ábra), a határ magyarországi oldalán fekvő települések polgármestereivel készített, strukturált interjúk elemzésével igyekszem megragadni. Az elemzésben – elkerülendő az egyedi eredmények általánosításában rejlő az ismeretelméleti csapdákat – a nagyváradi térség eredményeit a korábbi határkutatások és szuburbanizációs vizsgálatok tanulságaival, továbbá az „Innotárs – Határtalan városrégiók” c. kutatás többi terepén szerzett tapasztalatokkal vetem össze, támaszkodva Nikitscher Péter, Hamar Anna, Koós Bálint, Virág Tünde és Nagy Gábor esettanulmányaira. Emellett a Debrecenben és városrégiójában készített szakértői interjúkat, továbbá településszintű statisztikai adatbázisokat, nemzeti, regionális és helyi fejlesztési dokumentumokat, illetve terepre vonatkozó korábbi területi, történeti, gazdasági, társadalmi folyamatokat feltáró kutatások eredményeit is felhasználom a városrégióban zajló folyamatok tágabb (idő- és térbeli) kontextusainak megértéséhez.

1. ábra Határon átnyúló városi vonzásterek a magyar-szerb-román határtérségben
 Figure 1: Urban catchment areas crossing Romanian-Hungarian and the Serb-Hungarian border

Forrás: Nagy G. 2011

2. A TEREP – A NAGYVÁRADI VÁROSREGIÓ LEHATÁROLÁSA

A kutatási terep lehatárolása problémát jelent, ha napi térbeli-társadalmi gyakorlatokat vizsgálunk, ezek mérését egyrészt nem teljesen kompatibilis nemzeti statisztikai rendszerekre támaszkodva kell megtennünk, másrészt a hazai adatállománynak is csak töredéke alkalmas időbeli és térbeli (településszintű) változások követésére.

- A demográfiai, lakáspiaci és térkapcsolati (ingázás, tömegközlekedés) adatokra épülő klaszterelemzéssel és a forgalomszámlálási adatokra épülő kvantitatív elemzésekkel az országhatáron belüli központok vonzásterei lehatárolhatók le adekvát módon, ehhez állnak rendelkezésre megbízható, összevethető adatok (BAJMÓCY P.

2010; SZALKAI G. 2010). Ezek szerint Debrecen vonzástera bizonytalanul jelölhető ki déli irányban (Berettyóújfalu része-e a megyeszékhely napi népességmozgásokkal jellemezhető városrégiójának.), keleti irányban azonban a román határig terjed vonzása. Hajdú-Bihar megye déli része (a történelmi bihari térség egésze), valamint Békés megye északkeleti települései azonban egyértelműen periférikus helyzetűnek minősíthetők, nem mutatnak a városrégiókra jellemző vonásokat (1., 2. ábra).

- Nagyvárad térségi hatását klasszikus vonzáskörzet-kutatásokkal többen is feltárták (ld. pl. BENEDEK J. 2006; BAGOLY P. 2006). Ezek a munkák tíz, a Nagyvárad Metropolisz Övezetbe (Zona Metropolitana Oradea/ZMO) tartozó, a városhoz napi ingázással és közös közmű- és közlekedési rendszerekkel szorosan kapcsolódó települést sorolnak a hinterlandhoz, továbbá még hét, pozitív vándorlási egyenleggel rendelkező, Váradhoz közeli falut. A város gazdasági potenciálja és intézményi vonzása révén Bihar megye egészének meghatározó centruma.
- Az országhatárt átlépő város-hinterland kapcsolatok kutatásához – összehasonlítható települési adatok híján – a gravitációs modellek által kijelölt hipotetikus határok is segítséget nyújtottak. Ezek alapján Hajdú-Bihar megye délkeleti részét (Berettyóújfalut, Komádit és 24 falut) és további hat települést Békés megye északkeleti részéről határoztunk meg Nagyvárad lehetséges vonzásteréként.

3. ÖNKORMÁNYZATI STRATÉGIÁK ÉS HATÁRT ÁTLÉPŐ TÉRBELI-TÁRSADALMI GYAKORLATOK NAGYVÁRAD TÉRSÉGÉBEN

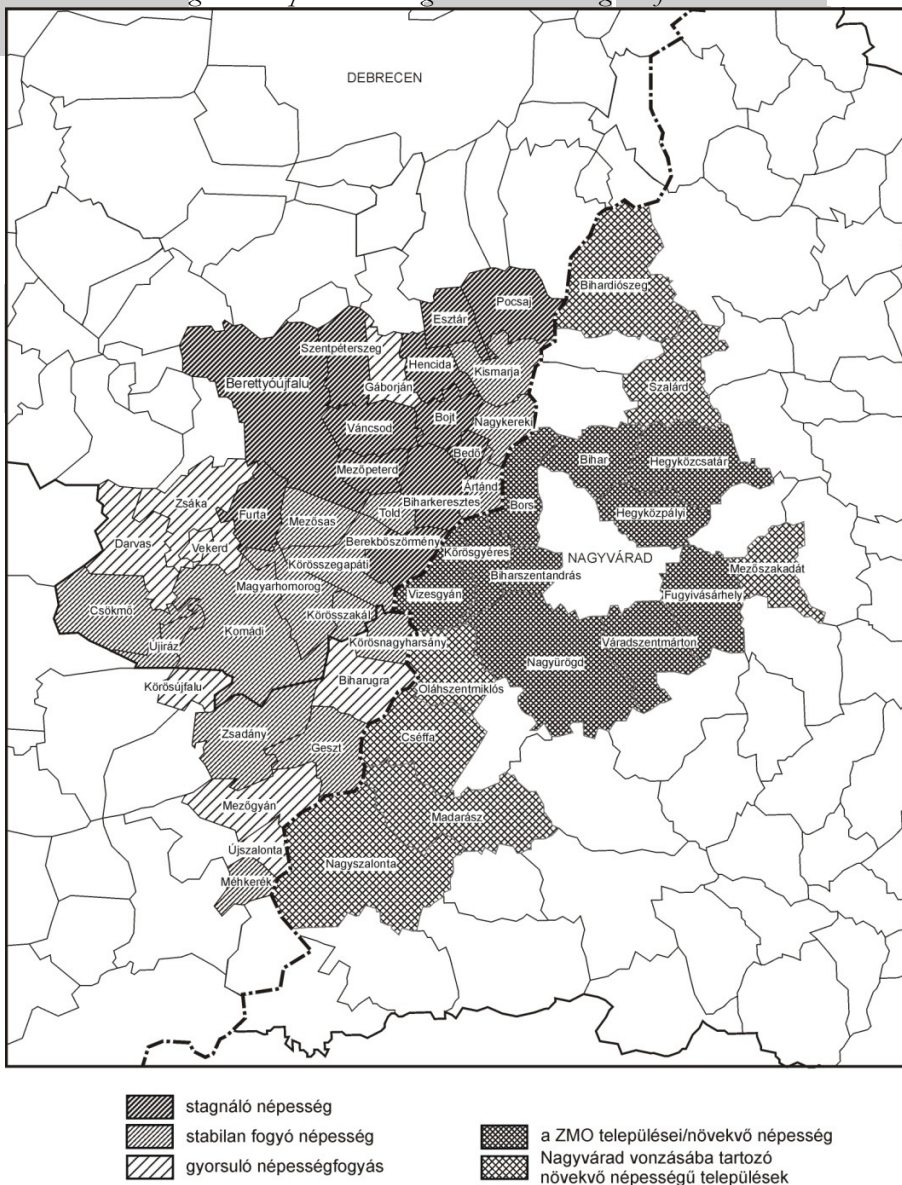
3.1. VÁRAD, AZ ÖRÖK MÁSODIK? MODERNIZÁCIÓ ÉS TÉRKAPCSOLATOK VÁLTOZÓ GEOPOLITIKAI KONTEXTUSBAN

Nagyvárad és városrégiója rendszerváltozás utáni térbeli-társadalmi folyamatai történelmi kontextusban érthetők meg teljes mélységükben. A helyi szereplők stratégiáiban a kulturális sokszínűség, a határváltozások következményei és a korábbi – határt átlépő, városrégióon belüli és távolabbra mutató európai – térkapcsolatok újjáélesztése egyre-másra felbukkan. Mindez éppen úgy tanúskodik az Európa-eszme pragmatikusan felfogott, helyi (régióbeli) érdekekre „lefordított” fontosságáról, mint a létező (új-jáélesztett) közös identitásról.

Várad modern kori történelmében a fordulópontokat a közigazgatási szerepkör (megyeszékhely-státusz) visszaszerzése, a városszerkezet és városkép új, 19. századi európai városépítészeti elveket tükröző átalakítása, majd a helyi gazdaság vasútépítésekhez szorosan kapcsolódó modernizációja – és növekvő autonómiája – jelentette (BÁCSKAI V. 1988; FLEISZ J. 2005; GÁL, Z. 2010). Ugyanakkor a 19. század második felében felgyorsuló migráció a helyi identitás és modernizációs stratégiák kiindulópontját jelentő etnikai, vallási, nyelvi sokszínűséget eredményezett a városban. Várad pénzügyi, kereskedelmi, kulturális, oktatási és igazgatási szerepkörei révén részleges regioná-

lis központ szerepet töltött be, Debrecennel és Araddal osztozva a régióközpont-sze-
repen az első világháborúig (BELUSZKY P. 1990).

2. ábra: A népesség szám alakulása a nagyváradai városregió településeiben
Figure 2. Population changes in the urban region of Oradea

Forrás: KSH Területi adatok (www.ksh.hu); Benedek J. 2006; Atlasul Zonci Metropolitane Oradea

A határ státuszának – átjárhatóságának, mindennapi életben betöltött szerepének – változásai a 20. században alapvetően meghatározták Nagyvárad településkapcsolatait, jelentős mértékben hatottak a helyi társadalom struktúrájára (pl. etnikai-vallási összetételére), és alakították a város térbeli-hatalmi struktúrákban – területi igazgatásban és a források elosztásában, illetve a mindezt formáló az országos politikában – betöltött szerepét. Az első világháború után a város a romániai – erősen centralizált – hatalmi-politikai viszonyok között veszített regionális jelentőségéből, s eközben a migrációs folyamatok eredményeként megváltozott a város etnikai képe (jelentős mértékben nőtt a románság létszáma és aránya). Várad ekkor, mint a magyar érdekek szerveződé-sének, képviselőjének központja, fontos szerepet kapott. A lokális érdekeknek ellentmondó, a román területiális állam átalakítását támogató domináns politikai diskurzusok és az új államhatár meghúzása új helyzetet teremtett a város-hinterland kapcsolatokban; az ebből következő problémákat a kishatárforgalom intézményének bevezetésével és rendszeres felülvizsgálatával próbálták kezelni a hatóságok (FLEISZ J. 2005).

A második világháborút követő politikai és gazdasági centralizáció a helyi társadal-mak autonómiájának csökkenését, az elzárkózás pedig a határt átlépő kapcsolatok ve-getelését eredményezték Nagyváradon – miközben a szocialista iparosítás és a városba irányuló migráció átfőrmálta a helyi társadalmat foglalkoztatási, etnikai és kulturális szempontból is (BENEDEK J. 2006; BÁTHORY L. 2006). A város ugyan jelentős mértékben részesedett az állami beruházásokból, a nyolcvanas évek pangása azonban stagnálást, a falvak elszegényedését eredményezte – s a helyzetet nem enyhítette az 1967-től újra meginduló, s folyamatosan élénkülő kishatár-forgalom sem. A városokra koncentrálo és falvaknak keveset juttató (falusi tereket leértékelő) elosztásai rendszer, illetve a Nagyváraddal szomszédos falvak csatlakoztatása a városi infrastruktúra-rendszerek-hez már a rendszerváltozás előtt megteremtette a piaci viszonyok között kibontakozó szuburbanizáció bizonyos előfeltételeit (ingatlanár-különbségek falu és városok kö-zött; városi életminőség a közeli falvakban)⁷.

A posztoszocialista átmenet időszakában gyökeresen megváltoztak a települések és a településközi kapcsolatok működésének makrotársadalmi feltételei. A többi kelet-közép-európai országhoz hasonlóan, a helyi közösségek Romániában is jóval nagyobb ellenőrzést gyakorolhattak a helyi térbeli-társadalmi folyamatok fölött, növekedett döntési autonómiájuk. Mindez párhuzamosan zajlott a gazdaság szervezeti és szerke-zeti átalakulásával (privatizáció, FDI). A lokális térbeli-társadalmi folyamatok kontroll-ját nehezítette az ingatlanpiaci szereplők körének átalakulása (a spekulatív befektetések megjelenése), valamint a várostervezés, -rendezés és irányítás jogi, intézményi ke-reteinek nehézkesen haladó kiépítése. A vidéki nagyvárosokat – az átmenet nyertesei-

⁷ Eredményeim alátámasztják Timár Judit ezzel kapcsolatos következtetéseit (Timár J. 2010).

nek tekintik (így vélekednek a váradiak is), azonban ezek a centrumok is a térbeli-társadalmi egyenlőtlenségek növekedésének a szinterei. A helyi társadalom nagy része szenved a növekedés negatív externáliáitól, a növekvő lakásáraktól, az infrastruktúra kapacitás-problémáitól, a környezetszennyezéstől (TIMÁR J. – NAGY E. 2008). A leszakadó társadalmi csoportok helyzetét pedig tovább súlyosbította a közszolgáltatások pénzügyi krízis miatt csökkenő forrásai. A külföldi és hazai befektetések eredményeként, illetve a közszolgáltatásokban betöltött szerepe miatt azonban Nagyvárad így is a második településhierarchia-szinthez, a vidéki metropoliszok közé tartozik, és fejlesztési régiójában Kolozsvár mellett másodlagos regionális centrum-szerepet tölt be.

Várad népessége jelentősen csökkent a posztszocialista átmenet kezdete óta (222741-ről 206235 főre 1992 és 2007 között), ami kisebb részben a negatív természetes szaporulatra, nagyobb részben az elvándorlásra vezethető vissza, ami a magyarságot sújtotta legnagyobb mértékben (-17 ezer fő), és jórészt külföldre irányult munkavállalási céllal. A migrációs folyamatok másik meghatározó iránya a városkörnyéki falvakba – elsősorban Biharra, Borsra, Biharszentandrára, másodsorban Hegyközcsatárra, Nagyürögdre, Fugyivásárhelyre, Váradszentmártonba – irányuló szuburbanizáció. Az utóbbi évtizedben a lakóhelyi mellett karakteresebbé vált a gazdasági (Bors) és a rekreációs (Váradszentmárton) szuburbanizáció is (BENEDEK J. 2006). A gazdasági fellendülés és a nekilendülő szuburbanizáció 2000 után lökést adott a városban, majd a környező falvakban is az ingatlanárak növekedésének. A folyamat háttérben a Várad gazdaságának dinamizmusa állt: a munkanélküliség 5% alá csökkent, a város ismét jelentős ingázó-központtá vált⁸. Mindez negatív visszacsatolási mechanizmusokat is elindított, s ösztönözte a határt átlépő szuburbanizációs folyamatok kibontakozását.

A szuburbanizációhoz kötődő – egyszerre lokális és nemzetközi – térbeli társadalmi gyakorlatok a határt átlépő kapcsolatok tágabb kontextusában értelmezhetők. Magyarország, majd Románia belépése az Európai Unióba alapvetően változtatta meg a határt átlépő kapcsolatok tartalmát, és az érdekelt szereplők viszonyát Nagyvárad vonzásterében, szakértői (intézményvezetői, vállalkozói) interjúink tanúsága szerint:

- Az intézményi relációkban a hagyományos, közös rendezvényekre és találkozókra épülő kapcsolatokat felváltotta a közös problémák megoldására irányuló stratégia-építés, tanulás és pályázati tevékenység (pl. az egészségügyi ellátás színvonalának emelése, roma integráció az oktatásban, a kulturális kínálat bővítése céljából). A folyamat több földrajzi léptékhez kötődött egyszerre: az uniós intézményekhez (politikákhoz), a régiós és megyei szervezetekhez, a városközi kooperációhoz (Nagyvárad-Debrecen) és a váradi városrégióhoz is.

⁸ A kutatás időpontjában Nagyváradon hét, 1000 főnél többet foglalkoztató nagyvállalat működött.

- A gazdasági kapcsolatokban az intézmények (pl. kamarák) által támogatott bizalom-építés, illetve az uniós források bevonása (pl. infrastruktúra-pályázatok) eredményként a kereskedelmi kapcsolatok és a befektetések élénkülése volt jellemző a válságig. Ez megragadható a makrogazdasági folyamatokban, a határ menti kapcsolatok élénkülésében is – utóbbiak a Magyarországra irányuló bevásárló és szolgáltató turizmus növekedésében (melynek hasznélvezői zömmel a magyar oldal városai), a beszállítói kapcsolatok bővülésében, és az építőipari kivitelezések 2009-ig élénkülő piacában is tükröződnek. E folyamatok háttérében Nagyvárad nemzetközi áramlási rendszerekben betöltött szerepének változása áll – közlekedés-földrajzi helyzetének felértékelődése, a térségbe irányuló ipari, logisztikai és szolgáltatóipari befektetések, amelyeket az EU-csatlakozási folyamathoz kötődő jogharmonizáció és infrastruktúra-fejlesztések alapoztak meg.
- A civil szervezetek együttműködése is kiteljesedett, a határ két oldalán működő szervezetek egyenrangú partnerekként keresnek megoldást a térség egyre gyarapodó szociális problémáira. Romló pénzügyi helyzetükben felértékelődnek a közösen elnyerhető pályázati (elsősorban ESZA) források, a hálózataikon keresztül áramló tudás és információk.

A rendszerváltozás utáni években határmentiség tehát új tartalmat nyert. A határ státuszának változásai azoknak a politikai diskurzusoknak a termékei, amelyek a gazdasági és politikai átalakulást – a posztoszocialista térségben zajló *modernizációs* folyamatokat – elválaszthatatlannak tekintették az európai normák és intézményi gyakorlatok átvételétől (HÖRSCHELMANN, K. 2004). A 2004-es és 2007-es EU-bővítés ebben a logikában egyet jelentett az átmenet folyamatának lezárásával – a modernizáció makrotársadalmi feltételeinek megteremtésével –, a térség országainak gazdasági és politikai újrapozicionálásával, bekapcsolásukkal az európai gazdasági térbe, s ezen keresztül a globális áramlásokba (CLARK, G.L. 2001; MOISIO, S. 2002). Ezt az alapvetően esszencialista, modernizációs elméletekre épülő megközelítést, s az ezen alapuló politikákat, intézményi gyakorlatokat számos kritika érte (SMITH, A. – PICKLES, J. 1999; SMITH, A. 2004; STENNING, A. – HÖRSCHELMANN, K. 2008; BRENNER, N. 2009; TIMÁR, J. – SMITH, A. 2010). Ugyanakkor a helyi szereplők számára – Nagyváradon is – fogódzókat kínált (pénzügyileg, kapcsolati tőkékben, ideológiai szempontból) új lokális/térségi stratégiák kidolgozásához, periférikus helyzetük kezeléséhez a neoliberalizálódó állam és a megnyíló határok keretei között.

3.2. SZUBURBANIZÁCIÓ A HATÁR MENTÉN – AHOGYAN A VÁROSI VEZETŐK LÁTJÁK

A centralizált és hierarchikus romániai intézményi-elosztási rendszerben a települések közigazgatási státusza alapvetően meghatározza a kollektív fogyasztásban betöltött szerepüket, fejlesztési (forrásbevonási) lehetőségeit és mozgásterüket a területi folyamatok szervezésében (FLEISZ J. 2005; BÁTHORY L. 2006; BENEDEK J. 2006). Nagyvárad helyzete relatíve kedvező: regionális szerepköreinek köszönhetően metropolisz-stá-

tuszt kapott, és tervezési régiójában (Északnyugat Régió) betöltött részleges centrum-funkciót tölt be. A „Kolozsvár mögötti örökös második helyel” kapcsolatos frusztráció, a kiútkeresés ebből a szerepből explicite is megjelent a helyi politikai és intézményi vezetőkkel készített interjúkban – s közvetve (a „városverseny” kontextusában) a helyi fejlesztési dokumentumokban is⁹.

A közpénzek fölötti ellenőrzésben a központi kormányzat mellett fontos szerep jut a források területi elosztását, az intézményrendszer és az infrastruktúra-hálózatok jelentős részét kontrolláló megyéknek is. A városok a regionális politika szereplőiként is csak a megyei szervezeteken, illetve a régiós fejlesztési ügynökségeken keresztül jelenhetnek meg – miközben a központi kormányzat a terület- (város-) fejlesztés egész folyamatában meghatározó szerepet tölt be a források kontrollja révén¹⁰. Tehát eltérő súlyú, mozgásterű szereplők alakítják a térbeli-társadalmi folyamatokat. Ugyanakkor a centralizált rendszerben felértékelődik a helyi/megyei vezetők, illetve a központi kormányzat viszonya – (párt-)politikai összetétele – ami megkönnyítheti (vagy nehezítheti) a hozzáférést a fejlesztési forrásokhoz. Ezt a Nagyváradon és más, régióbeli városokban felkeresett interjúalanyaink is poszt szocialista sajátosságnak tekintették.

A nagyobb lokális autonómia irányába tett, fontos lépés az önkormányzat részéről a külső – elsősorban uniós – források szisztematikus feltérképezése és bevonása helyi fejlesztési célokra, amit úgy is értékelhetünk, mint a szupranacionális intézményekhez kötődő választ a centralizált nemzeti elosztási-intézményi rendszer aszimmetrikus hatalmi viszonyaira és diszfunkcióira¹¹. Emellett a helyi vezetők szolgáltatásszervezési lépései (pl. a megyei kórház átvétele, az ehhez kötődő racionalizálás) is ebbe az irányba mutatnak. Bár ezek a lépések szisztematikusnak tűntek, a felkeresett városi vezetők és tisztviselők szerint „a városfejlesztési stratégia írott malaszt, a fejlesztési lépéseket maga az élet írja”. A külső gazdasági és politikai szereplőktől való függőség miatt egy-két vére tervezhetnek előre.

A helyi vezetők, tisztviselők a város általuk észlelt versenyhelyzetére és – Bukaresthez, illetve Kolozsvárhoz képest – periférikus pozíciójára egyértelműen nyitással, az országhatáron túlra mutató kapcsolatok erősítésével reagálnának/reagálnak. Így nem meglepő, hogy a városi vezetők Nagyvárad (helyi fejlesztési dokumentumokban is kiemelt) nemzetközi beágyazottságát tartották a legfontosabb erősségüknek 2010-ben, s

⁹ A nagyváradiak Kolozsvár mellett Temesvárt és Aradot tartják riválisaiknak, elsősorban gazdasági szempontból.

¹⁰ Interjúalanyaink a régiót túl nagynek tekintik a közös célok, programok megfogalmazásához; a régiót „szétfeszítik az eltérő érdekek”.

¹¹ Ez interjúalanyaink szerint a szubszidiaritás elvének nem megfelelő érvényesítésében, a pályázati rendszer lassúságában és bürokratikuságában, továbbá a válság utáni korlátozásokban (pl. az önkormányzati adósságlafon megállapításában) nyilvánul meg.

ezt meglehetősen összetett módon, egyrészt történelmi, másrészt európai és globális kontextusban próbálták megfogalmazni, úgy mint:

- az elmúlt két évtizedben kiépített intézményi és személyes kapcsolatok bonyolult rendszerét;
- a nemzetközi közlekedési csomópont-szerepet, amelyben az országon belül csomópont-szerepnél az európai áramlásokban betöltött helyét – Budapest, mint a Kárpát-medence logisztikai centrumának közelsége, az Észak-Alföldön keresztül Kassa és Krakkó irányába, továbbá a Balkán középső része, illetve az Ukrajna és Oroszország felé mutató közúti kapcsolatok – emelték ki;
- a nemzetközi kapcsolatok helyi társadalmi beágyazottságát, Várad multikulturális jellegét, a többnyelvűséget, a különböző etnikumok együttélésének hagyományait, s az ezekből következő nyitottságot;
- a nemzetközi együttműködések során szerzett gyakorlati tapasztalatokat (projektek);
- a város természeti és történelmi örökségét, ezek európai karakterét.

Ebbe, a város meghatározó politikai erői által alapvetően támogatott koncepcióba ágyazódnak Nagyvárad hinterlandjához fűződő kapcsolatai is. Ezekben fontos, jól definiált elem a városi vezetők számára a metropolisz-térség (ZMO), mint funkcionális és igazgatási egység. Keretei között jól szervezhetőek a napi térbeli-társadalmi gyakorlatok működéséhez elengedhetetlen szolgáltatások, és tervezhetőek a térbeli folyamatok (területrendezés, közlekedés, kommunális szolgáltatások). A ZMO kialakítása nem volt konfliktusmentes – a községek féltették frissen elnyert autonómiájukat –, nem véletlen, hogy létrehozását is Nagyvárad kezdeményezte. A metropolisz-övezet egyszerre jelent keretet a városi térben zajló, igazgatási határokat átlépő folyamatok – a szuburbanizáció, a belváros-rehabilitációval járó esetleges népességmozgás (displacement), nagy alapterületű kereskedelmi-szolgáltató fejlesztések – kontrolljához/tervezéséhez, és a város nemzetközi tőkeáramlásokban elfoglalt helyének újradefiniálásához. Utóbbit *Debrecennel* együttműködve, *közös európai metropolisz-régió* keretei között képzelik el hosszú távon. A határt átlépő városrégio koncepciója és a megvalósításhoz vezető lépések (pl. a Bihar-Bihar Euroregió létrehozása) a váradiak szerint elsősorban az ő szívügyük volt; kifejezetten erős ellenállásba ütköztek a román központi kormányzatnál az európai hálózatokra építkező stratégiájuk megvalósításában, illetve sokszor kellett kezdeményezőként fellépniük a Nagyvárad-Debrecen együttműködés erősítésében is. (Ennek egyik oka vélhetően az, hogy Debrecen kifejezetten sikeres a pályázati és a kollektív fogyasztás hazai rendszereiben elnyerhető forrásokért zajló versengésben.)

Nagyvárad és hinterlandjának kapcsolatrendszerét tehát alapvetően az európai áramlási rendszerek részének tekintett, határon átnyúló – Várad és Debrecen erőterébe tartozó – városrégio részeként értelmezték interjúalanyaink. Ebben a határ magyar oldalán fekvő falvak klasszikus piaci vonzáskörzetként és alvótelepüléseként jelennek meg. A határt átlépő lakóhelyi szuburbanizációt észlelik, fontosnak tartják az ingatlanpiaci feszültségek oldásában, azonban alapvetően piaci folyamatnak tekintik. A váradi önkormányzat kétféle módon alakítja ezeket a térfolyamatokat. Egyrészt támogatja in-

tézményei és a bihari falvak közötti együttműködést az oktatás, kultúra, infrastruktúra-fejlesztés területén (határátkelők megnyitása, odavezető utak építése, segítség a nyelvi segítség a közszolgáltatásokban a magyar falvakban). Egyes falvak (pl. Körös-nagyharsány, Geszt, Körösújfalú) ennek köszönhetően szoros intézményi együttműködést alakítottak ki a metropolisz-térsgel és településeivel. Másrészt a nagyváradi önkormányzatnál a város hagyományos, határon is átnyúló piacközpont-szerepének újjáéledésével számolnak, és lépésről lépésre igyekeznek kedvezményeket biztosítani a helyi élelmiszerpiacon a környékbeli termelőknek, nem kizárva azokból a Magyarországról érkezőket sem. Ennek sikere nagymértékben függ a helyi magyar politikusok taktikai érzékétől: a kedvezmények kiterjesztését a „külföldről” érkező termelőkre a román politikusok nem támogatják, tehát a lokális politikai vitákban, döntésekben megjelenik a nemzetállam/territoriális állam problematikája is.

3.3. KÉT CENTRUM VONZÁSÁBAN – VAGY AZOKON KÍVÜL? A PERIFÉRIALÉT ÉRTELMEZÉSEI ÉS VÁLASZOK A BIHARI TÉRSÉG FALVAIBAN

A vizsgálatba bevont magyarországi települések – nyolc Békés és 24 Hajdú-Bihar megyei falu, továbbá Berettyóújfalú, Biharkeresztes és Komádi – Nagyvárad történeti vonzaskörzetébe tartoztak. A térségben intenzív piaci (kereskedelmi) beszállítói (elsősorban élelmiszeripari), és munkaerőpiaci kapcsolatok jellemezték a város és hinterlandja viszonyát 1920-ig. A felkeresett községekben – többnyire a nagyszülők élményeiből táplálkozó – meglehetősen eleven kép él a városrégió belüli áramlásokról. Ebben Várad piaci és kulturális központként jelenik meg – a határváltozás (1920) előtti időszak pedig a prosperitás koraként.

A bihari térség városai közül csak Berettyóújfalú tekinthető valódi piaci és intézményi szolgáltató, illetve munkaerő-piaci (ingázó) centrumnak; Komádi és Biharkeresztes gazdasági szerepkörei gyengék, a magyarországi településhierarchiában több tucat dinamikus falu is megelőzte őket a válság előtt (*NAGY E. – NAGY G. 2010*). A felkeresett községekre demográfiai erózió (elvándorlás/előregedés), súlyos szociális problémák (elszegényedés), és állandó forráshiány jellemző a rendszerváltozás óta. Utóbbi a helyi közszolgáltatások színvonalának fenntartását, a fejlesztésekhez szükséges önrész előteremtését veszélyezteti. A térség szereplői számára erősen felértékelődtek a más településekkel közös – alapvetően uniós – pályázatokkal elnyerhető források, s ezzel erősödött a fejlesztések külső meghatározottsága.

A helyi vezetők (Berettyóújfalú kivételével) perifériaként határozták meg saját településük és a bihari térség státuszát is. Ebben központi szerepet kapott a határ („Gyula és Biharkeresztes között itt voltunk elveszve”), és a centrum-településektől (Debrecen, Békéscsaba) való távolság. Periféria-(ön)képükben azonban jól megragadhatók az egyenlőtlenségeket újatermelő hatalmi viszonyok – a tudást, a tőkét és a politikai hatalmat koncentráló városokhoz kötődően, pl. a „profikkal” megíratott és elutasított pályázatok, a bevásárló turizmust leföldöző új kereskedelmi fejlesztések a határátkelők megnyitása kapcsán. Leszakadó helyzetükben ugyan érzékelnek pozitív változást az új

geopolitikai pozíció – új átkelők nyitása, a határt átlépő közös infrastruktúra-fejlesztések, az átkelés felgyorsulása – eredményeként, de ebben a kontextusban is perifériaként határozzák meg magukat. A 2004 után remélt „Burgenland-szerepet” ugyanis nem tölthették be, a tőke „túllépett rajtuk” Nagyvárad térsége felé, és helyi vezetők szerint Várad számára is „fontosabbak a nyugati kapcsolatok, a pályázatok”, mint a formálódó új városrégió magyar oldala.

Bár városrégióon túllépő, Váradot (és Debrecent) a globális áramlásokhoz és szupranacionális intézményekhez kapcsoló érdekeket világosan látják, a felkeresett falvak vezetőinek túlnyomó többsége mégis Nagyvárad, illetve a Debrecen-Nagyvárad (közös) városrégiója részeként képzelel el településük jövőjét („...pár év múlva úgy járunk Váradra, mint Debrecenbe”). A határt továbbra is választóvonalnak tartják, azonban inkább kulturális tartamát hangsúlyozzák, s megjelennek a határmentiséghez kötődő identitások is – míg az „átjárás” a nagyszülők generációjának napi gyakorlata volt, ma intézményesült településközi együttműködések erősítik ezt. Az „átjárás” megkönnyítése – a határ újradefiniálása az EU keretei között – a hajdani város-falu kapcsolatok új-jáélesztését (Várad mind piac) segíti, ezek tartalma azonban alapvetően új: az átmenet kezdete óta strukturális válsággal küzdő és a globális piaci folyamatokat alapvetően „elszenvedő” határ menti települések többsége új lakókat, munkalehetőségeket remél a külföldi tőkének köszönhetően prosperáló „nagy szomszédtól”. Nem meglepő, hogy a felkeresett 18 faluból 13-ban Nagyvárad elővárosaként képzelték el a jövőt.

A szoros, napi térkapcsolatokra épülő városrégió képe nagyon is valós, „materiális” alapokon nyugszik. Románia 2007-es uniós csatlakozása után a sokkal intenzívebbé és komplexebbé váló térbeli áramlások átalakították és differenciálták a bihari térséget. A változás a népességszám alakulásában jól követhető: kilenc településen (ezek közül csak kettő város) a népességszám fogyása erősen lelassult (többé-kevésbé stabilizálódott a demográfiai helyzet) néhány év alatt. Ezalatt hat községben felgyorsult a lakosság csökkenése, míg a fennmaradó 20 faluban alig változtak (többnyire kissé mérséklődtek) a korábbi, kedvezőtlen trendek. A folyamat háttérében – legalábbis részben – a 14 településen jelzett, Váradról és környékéről a bihari falvakba irányuló betelepülési folyamat áll¹². A legintenzívebben érintett határ melletti települések – Bedő, Ártánd, Mezőpeterd és Bihakeresztes – kifejezetten szuburbanizációs célpontnak tekinthetők. Mellettük Körösnagyharsányban, Körösszakálon, Méhkeréken, Zsádányban, Berettyóújfaluban, s szórványosan Bojton, Zsákán, Komádiban és Csökmőn

¹² Kismarján és Esztáron Debrecenből és Berettyóújfaluból e falvakba irányuló kitelepülést jeleztek, elsősorban nehéz anyagi helyzetben levő családokét.

jelezték, hogy a helyi ingatlanpiacon megjelentek a román vásárlók¹³. A folyamat mozgatórugója a nagyváradai ingatlanárak robbanása és a magyar oldal rurális tereinek több évtizede tartó gazdasági leértékelődése volt. A bihari térséget, mint lakó-környezetet ugyanakkor vonzóvá tették a (részben az EU kohéziós alapjaiból finanszírozott) lakossági infrastruktúra-beruházások és a kereskedelmi fejlesztések is. Az ingatlan-boomot a bevásárló és szolgáltató turizmus felfutása előzte meg a 2000-es években, melynek nyertese elsősorban Debrecen, másodsorban Berettyóújfalú, illetve (már letelepedési célpontként) a térség több kisvárosa volt.

Az ingatlanvásárlások célja a települési vezetők szerint alapvetően a hosszabb távú befektetés¹⁴; erre utal, hogy a térségben megvásárolt házak jelentős részét nem lakják állandóan, második otthonként használják, az áttelepülés későbbi terveikben szerepel. A határhoz legközelebbi négy településen azonban sokan – mindenhol több tucat család – családotstul telepedtek le¹⁵, s napi térpályáik Nagyváradhoz (ingázás a munkahelyre és az iskolába) kötik őket. Sőt, itt megjelennek a metropolisz-térség falvaiból (pl. Borsról) „második lépcsőben” a magyar oldalra települő új lakók is.

A határt átlépő szuburbanizációban a helyi kormányzat s a magántőke játszik központi, általában egymást erősítő szerepet. A vásárlók alapvetően kisbefektetők, -vállalkozók, tehetős felsőfokú végzettségűek és nyugdíjasok –, azonban nagyváradai ingatlanközvetítők és a bihari falvak önkormányzatai információk gyűjtésével és átadásával (pl. váradon megjelenő hirdetésekkel) bekapcsolódnak a folyamatba. Utóbbiak helyismeretükre alapozva a gazdaságfejlesztésben, a határt átlépő vállalkozói kapcsolatok alakításában is erősítenék szerepüket, de a helyi vezetők próbálkozásai többnyire kudarcba fulladtak.

A határon átnyúló szuburbanizációs folyamatok *lokális* feltételeinek alakításában fontos szerep jut a más földrajzi léptékekhez kötődő, bihari térségen kívül működő intézményeknek. Bedőn és Körösszakálon – fenntartói társulás keretében – két tan nyelvű (román-magyar) oktatás folyik a helyi intézményekben. Ez alapvetően a helyi román kisebbség által ápolt hagyományokhoz kötődik – a határ mentén 13 településen működik román nemzetiségi önkormányzat – de érezhető (vonzó) hatással van a betelepülésre is. Az intézmény-fenntartási költségek azonban magasak, s a kisebbségi oktatás finanszírozása a kormányzati politika függvénye. Emellett a kisebbségi önkormányzati rendszer is a közösségépítés és kulturális kapcsolatok – az etnikai határok

¹³ 2010 nyarán kb. 200 tranzakciót sikerült azonosítani. Ennél többet (350-400) is jeleztek, amelyek kb. fele járt állandó beköltözéssel. A precíz számszerűsítéshez azonban nem volt megbízható adatforrásunk.

¹⁴ Többen említették, hogy befektetési céllal magyarok is vásárolnak ingatlant Váradon és Félixfürdőn.

¹⁵ Bedőn a legmagasabb a beköltözők aránya, itt kb. a lakosság fele román állampolgárságú.

„lebontásának” – fontos szereplője, erőforrásai (pl. a pályázatíráshoz) azonban nem a bihari falvakban koncentrálnak, így a várad városrégió belüli kapcsolatok építése sok esetben debreceni intézményeken keresztül történik.

A bihari települések jelentős része tehát saját észlelt periférikus helyzetére Nagyvárad városrégiójának részeként keres választ – a felkeresett 18 települési vezető közül csak három képviselt semleges vagy elutasító álláspontot ebben a kérdésben. Az önkormányzatok, bár aktív szereplőkként próbálnak részt venni a térkapcsolatok formálásában, alapvetően kívülről vezérelt folyamatnak tekintik a határt átlépő szuburbanizációt. A helyi vezetőkkel készített interjúkban kirajzolódott az a komplex függőségi rendszer, amelyben mind a házaikat eladók, mind a vásárlók, mind az új helyzetet kezelni próbáló helyi közösség és intézményei próbálnak racionális döntéseket hozni. Ennek a rendszernek éppúgy része a globális pénzügyi rendszer (befektetési piac), mint az EU pályázati struktúrája (kapcsolati és tudástőke, önrész stb.), a szűkülő forrásokkal működő és politikával átitatott állami intézményrendszer, mint a városrégió belüli hatalmi viszonyok, amelyben az információ és az erőforrások egyenlőtlenül oszlanak el, s a falvak alapvetően „befogadók” maradnak.

4. ÖSSZEZÉS

Az európai gazdasági tér bővítése – a javak és a személyek áramlásának liberalizációja – eredményeként a kiaknázhatóvá váltak a felértékelődő városi terek és a környező, akár határ „túloldalán” fekvő települések ingatlanpiaci árai közötti különbségek, az európai „belső” határok mentén. Ezek a trendek Magyarország uniós határai mentén is kirajzolódtak. A különböző határszakaszokon végzett kutatások eredményei (lásd 1. fejezet) szerint a globális áramlásokba sikeresen bekapcsolódó centrumok – legyen az európai metropolisz (Bécs), transznacionális vállalati telephellyé vált kisváros (Komárom), vagy alapvető gazdasági szerkezeti váltást „megelő” európai középváros (Kassa, Nagyvárad) – és a környező települések kapcsolatrendszerei intenzívebbé váltak/válnak, átlépve az államhatárokat. Bár e kapcsolatrendszerek eltérő tartalmúak az ingázástól a bevásárló turizmuson át a szuburbanizációig, alakítói („termelői”) a térbeli munkamegosztásban és településük elosztási rendszerekben betöltött szerepére, ez ebből eredő hátrányokra, konfliktusokra próbálnak választ keresni. Ennek során a város-hinterland viszonyok új geopolitikai kontextusban jelennek meg, s az egyenlőtlen erőviszonyokból következő problémák, konfliktusok nehezebben kezelhetők – a közvetítő intézmények hiánya miatt. A határt átlépő, városrégió belüli társadalmi gyakorlatok formálásában ezért a kétoldalú, részben intézményesült, részben személyes kapcsolatokra épülő együttműködéseknek fontos szerep jut – ezekben pedig sajátos módon ötvöződik az Európa-eszme, a globális gazdaság megélt, napi tapasztalatai, és a sajátos (helyhez, történelmi kontextushoz kötődő) kötődő etnikai-kulturális viszonyok és identitások. A szuburbanizáció tehát ugyan a kapitalizmus „tértermelő” logikájának terméke, a folyamat szereplőinek döntéseit azonban az etnikai-kulturális és lokális kö-

tődések, s általában, a döntéseket meghatározó intézményi-hatalmi struktúrák kulturális kontextusainak (pl. az Európához való viszony, az államszervezet centralizáltsága/a közösségek autonómiája) feltárásával érthetjük meg mélyebben.

IRODALOM

- BÁCSKAI V.** (1988): Városok és városi társadalom Magyarországon a XIX. század elején. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- BAGOLY P.** (2006): Agglomerációk. In: Horváth Gy. (szerk.): Északnyugat-Erdély. Dialóg Campus Kiadó, Pécs-Budapest. pp. 188-192.
- BAJMÓCY P.** (2006): A hazai szuburbanizációs folyamatok trendjei 2000 után. In: Csapó T. – Kocsis Zs. (szerk.): Agglomerációk és szuburbanizálódás Magyarországon. Savaria University, Szombathely. pp. 112-127.
- BAJMÓCY P.** (2010): Formálódó várostérségek. Kézirat. MTA RKK Békéscsaba-SZTE, Szeged. 20 p.
- BÁTHORY L.** (2006): Északnyugat-Erdély Gazdasági és társadalmi helyzete 1918-1989 között. In: A Kárpát-medence régiói. Északnyugat-Erdély. MTA RKK – Dialóg Campus Kiadó, Pécs-Budapest. pp. 27-58.
- BELUSZKY P.** (1990): Magyarország városhálózata 1900-ban. In: Tóth J. (szerk.): Tér-Idő-Társadalom MTA RKK, Pécs. pp. 92-133.
- BENEDEK J.** (2006): Területfejlesztés és regionális fejlődés. Presa Universitara Clujeana, Cluj Napoca.
- BORÉN, T. – GENTILE, M.** (2007): Metropolitan processes in post-communist states: an introduction. *Geografiska Annaler. Series B-Human Geography*, 2. pp. 95-110.
- BRADÉ, I. – SMIGIEL, C. – KOVÁCS, Z.** (2009): Suburban Residential Development in Post-socialist Urban Regions: The Case of Moscow, Sofia and Budapest. *German Annual of Spatial Research and Policy* 2009. pp. 79-104.
- BRENNER, N.** (2009): Open questions on state rescaling. *Cambridge Journals of Regions, Economy and Society* 2009/2. pp. 123-139.
- BRENNER, N. – THEODORE, N.** (2002): Cities and the geographies of actually-existing Neoliberalism. *Antipode* 34/3. pp. 349-379.
- BURDACK, J. – BONTJE, M.** (2005): Edge Cities, European-style: Examples from Paris and the Randstad. *Cities* 22/4. pp. 317-330.
- CLARK, G.L.** (2001): Vocabulary of the new Europe: Code word for the millennium. *Environment and Planning D: Society and Space* 19. pp. 697-717.
- COCHRANE, A.** (2007): Understanding urban policy. A critical approach. Blackwell, Oxford.
- ENYEDI GY.** (1982): Az urbanizációs ciklus és a magyar településhálózat átalakulása. Akadémiai Kiadó, Budapest 1984.
- ENYEDI GY.** (1996): Urbanization under Socialism. In: Andrusz, G. – Harloe, M. – Szelényi I. (eds.): *Cities after Socialism. Urban and Regional Change and Conflict in Post-Socialist Societies*. Blackwell, Oxford-Cambridge. pp. 100-118.

- FAINSTEIN, S.–FAINSTEIN, N.** (1982): Urban policy under capitalism. *Urban Affairs Annual Review* 22. SAGE, CA, Beverly Hills.
- FLEISZ J.** (2005): Város, társadalom, kultúra. Nagyvárad. Sapientia Varadiensis, Nagyvárad.
- GÁL, Z.** (2010): The Golden Age of Local Banking – The Hungarian Banking Network in the Early 20th Century. Gondolat Kiadó, Budapest.
- GRUBBAUER, M.** (2012): Toward a more comprehensive notion of urban change: Linking post-socialist urbanism and urban theory. In: Grubbauer, M. – Kusiak, J. (eds.): Chasing Warsaw. Campus Verlag, Frankfurt-am-Main. pp. 35-60.
- HARVEY, D.** (2009): Social justice and the city. University of Georgia Press, Athens, Georgia.
- HÖRSCHELMANN, K.** (2004): The social consequences of transformation. In: Bradshaw, M. – Stanning, A. (eds.): East Central Europe and the Former Soviet Union. Pearson/Prentice Hall, Harlow. pp. 219-246.
- KOVÁCS Z.** (2006): Budapest elővárosi övezetének átalakulása a rendszerváltozás után. In: Csapó T. – Kocsis Zs. (szerk.): Agglomerációk és szuburbanizálódás Magyarországon. Savaria University, Szombathely. pp. 20-34.
- KOVÁCS Z.** (2010): A szocialista és posztszocialista urbanizáció értelmezése. In: Barta Gy. – Beluszky P. – Földi Zs. – Kovács K. (szerk.): A területi kutatások csomópontjai. MTA RKK, Pécs. pp. 141-157.
- KOVÁCS Z.** 2010: A szocialista és posztszocialista urbanizáció értelmezése. In: Barta Gy.-Beluszky P.-Földi Zs.-Kovács K. (szerk.): A területi kutatások csomópontjai. MTA RKK, Pécs 141-57.
- LEETMAA, K.–TAMMARU, T.** (2007): Suburbanization in countries in transition: Destinations of suburbanizers in the Tallinn metropolitan area. *Geografiska Annaler: Series B- Human Geography* 89/2. pp. 127-146.
- LOUGHLIN, J.** (2004): The “Transformation” of Governance: New Directions of Policy and Politics. *Australian Journal of Politics and History* 50/1. pp. 8-22.
- MOISIO, S.** (2002): EU eligibility, Central Europe, and the invention of applicant state narrative. *Geopolitics* 7/3. pp. 89-116.
- NAGY E.** (2005): Regional development and the rise of the APS sector in an emerging economy. *Service Industries Journal* 25/2. pp. 229-253.
- NAGY E.** (2012): Verseny vagy kiegyenlítés? Az európai várospolitika neoliberális fordulata és a helyi tervezési-fejlesztési gyakorlatok „projektesítése”. In: Pál V. (szerk.): A társadalomföldrajz lokális és globális kérdései. SZTE TTIK Gazdaság- és Társadalomföldrajz Tanszék, Szeged. pp. 54-67.
- NAGY E. – TIMÁR J.** (2008): A városmegújítás társadalmi következményei Európában. In: Magyar Földrajzi Konferencia, DTE, Debrecen. pp. 307-314.
- NAGY E. – NAGY G.** (2010): Koncentráció és függőség – A magyar városhálózat az üzleti szolgáltatások térstruktúráiban. In: Barta Gy. – Beluszky P. – Földi Zs. – Kovács K (szerk.): A területi kutatások csomópontjai - Visszapillantás és előrettekintés. MTA Regionális Kutatások Központja, Pécs. pp. 158-182.
- NAGY G.** (2011): A gravitációs modell felhasználásának lehetőségei a városrészek lehatárolásában. *Területi Statisztika* 6. pp. 656-673.
- Ó TUATHAIL, G. – DALBY, S.** (1998): Rethinking Geopolitics. Routledge. London.

- OUREDNICEK, M.** (2007): Differential suburban development in the Prague urban region. *Geografiska Annaler. Series B Human Geography* 2. pp. 111-126.
- PAASI, A.** (2001): Europe as a social process and discourse: considerations of place, boundaries and identity. *European Urban and Regional Studies* 8/1. pp. 7-28.
- PAINTER, J. – JEFFREY, A.** (2009): *Political Geography*. SAGE, London.
- PÁLNÉ KOVÁCS I.** (2008): Az új várospolitika kormányzási filozófiája. *Tér és Társadalom* 22/1. pp. 45-58.
- PÁLNÉ KOVÁCS I.** (2010): Városi terek kormányzása és a városi rezsimék. *Tér és Társadalom* 24/1-2. pp. 3-28.
- PECK, J. – BRENNER, N. – THEODORE, N.** (2009): Variegated neoliberalization: geographies, modalities, pathways. *Global Networks* 10/2. pp. 182–222.
- SMITH, A.** (2004): Regions, spaces of economic practice and the diverse economies in the New Europe. *European Urban and Regional Studies* 11/1. pp. 9-25.
- SMITH, A. – PICKLES, J.** (1999): Introduction: theorising transition and the political economy of transformation. In: Pickles, J. – Smith, A. (eds.): *Theorising transition*. Routledge, London. pp. 1-25.
- SMITH, A – TIMÁR, J.** (2010): Uneven transformations: Space, economy and society 20 years after the collapse of state socialism. *European Urban and Regional Studies* 17/2. pp. 115-125.
- SMITH, N.** (1996): *The new urban frontier. Gentrification and the revanchist city*. Routledge, London - New York.
- SOMLYÓDINÉ PFEIL E.** (2008): A városi térségek a közigazgatási struktúra és a „governance” keresztmetszetében. *Tér és Társadalom* 22/1. pp. 27-44.
- STANNING, A. – HÖRSCHELMANN, K.** (2008): History, Geography and Difference in the Post-socialist World: Or, Do We Still Need Post-Socialism? *Antipode* 40/2. pp. 312-335.
- SZALKAI G.** (2010): Várostérségek lehatárolása a közúti forgalom nagysága alapján a magyar határok mentén. *Tér és Társadalom* 24/4. pp. 161-184.
- SZIRMAI V.** (szerk.) (2009): *A várostérségi versenyképesség társadalmi tényezői*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs.
- TIMÁR J.** (1999): Elméleti kérdések a szuburbanizációról. *Földrajzi Értesítő* 1-2. pp. 7-32.
- TIMÁR J.** (2010): Van-e posztoszocialista urbanizáció? – néhány gondolat a magyarországi szuburbanizációról és dzsentifikációról. In: Barta Gy. – Beluszky P. – Földi Zs. – Kovács K. (szerk.): *A területi kutatások csomópontjai*. MTA RKK, Pécs. pp. 121-140.
- TIMÁR J. – VÁRADI M.** (2001): The Uneven Development of Suburbanization during Transition in Hungary. *European Urban and Regional Studies* 8/4. pp. 349-360.
- TIMÁR J. – NAGY E.** (2007): A középvárosi dzsentifikáció társadalmi hatásai a posztoszocialista Magyarországon. In: Enyedi Gy. (szerk.): *A történelmi városközpontok átalakulásának társadalmi hatásai*. MTA Társadalomkutató központ, Budapest. pp. 293-319.
- TOSICS I.** (2008): Nagyvárosi kormányzás: A város és környéke együttműködése. Külföldi példák és hazai relevancia. *Tér és Társadalom* 22/1. pp. 3-26.
- VAIS, D.** (2009): From house to “residence”. Peripheral growth in post-socialist Cluj (Romania). *Studia Universitatis Babeş-Bolyai – Sociologia* 2009/1.